

KULTURNA DIMENZIJA ETIKE BEZBEDNOSNOG SEKTORA¹

Aleksandra Bulatović*
Institut za kriminološka i sociološka istraživanja, Beograd

Srđan Korać*
Institut za međunarodnu politiku i privredu, Beograd

Glavna tema ovog rada je uticaj etike, kao posebnog socio-kulturnog faktora, na formiranje kulture bezbednosnog sektora. Etika je ključni faktor koji oblikuje stavove profesionalaca i utiče na vršenje njihove funkcije. U vršenju svoje funkcije u okviru društva i u pribavljanju za to potrebnih resursa, institucije u bezbednosnom sektoru moraju postupati kao čuvari vrednosti društvenog poretka. Zbog toga se uticaj na društveni život bezbednosnih mera i prakse ne procenjuje samo na osnovu delotvornosti u smislu odvracanja bezbednosnih pretnji, već i spram očuvanja društvenog poretka i kvaliteta života u okvirima usvojenih vrednosti. Autori razmatraju prirodu sinergije formalne i neformalne etike u bezbednosnom sektoru i njenu kompatibilnost sa, u sektoru, dominantnim opštim kulturnim standardima. Sagledavajući kritički ovaj odnos, autori ukazuju na vezu između kulture bezbednosnog sektora i načina na koji ona utiče na ispoljavanje moći države nad građanima.

KLJUČNE REČI: Bezbednosni sektor / kultura / etika / vrednosti / društvo / profesija / standardi

¹ Ovaj tekst je nastao kao rezultat rada na projektu "Kriminal u Srbiji: fenomenologija, rizici i mogućnosti socijalne intervencije" (broj 47011) i "Srbija u savremenim međunarodnim odnosima: strateški pravci razvoja i učvršćivanja položaja Srbije u međunarodnim integrativnim procesima — spoljnopolitički, međunarodni ekonomski, pravni i bezbednosni aspekti" (broj 179029) čije realizacije finansira Ministarstvo prosvete, nauke i tehnološkog razvoja RS.

* E-mail: abulatovic@sezampro.rs

* E-mail: srdjan@diplomacy.bg.ac.rs

1. UVOD

Kultura može biti veoma široko definisana poput nacionalne kulture, ili sasvim specifično, kao kultura bezbednosnog sektora. Kao okvir koji određuje funkcionisanje pojedinca u grupi, kultura u tom smislu označava organizacionu strukturu koja karakteriše određenu društvenu grupu. Suštinski, kultura se odnosi na celokupno društveno nasleđe neke grupe ljudi, to jest na naučene obrasce mišljenja, delovanja i osećanja neke grupe, zajednice ili društva, kao i na manifestovanje tih obrazaca u materijalnim objektima.²

Različite socio-kulturne varijable čine kontekst razvoja kulture. Socio-kulturni faktori podrazumevaju bilo šta u okviru društvenog konteksta što ima potencijal da utiče na zajednicu (Rot, 1994). Različiti sektori unutar društva često imaju različite kulture koje reflektuju sektorske specifičnosti. Zbog toga je razumevanje specifičnog kulturnog konteksta potrebno za razumevanje osnova na kojima funkcioniše određeni sektor.

Imajući u vidu domet i kontinuiranost uticaja, etika se izdvaja kao ključan faktor i u tom smislu opredeljujući kako za motivaciju tako i za očekivanja u vezi sa profesijom i svim društvenim interakcijama, a u krajnjoj liniji, delujući na rezultate koji se mogu očekivati od pojedinaca.³

Etika je sistem vrednosti čiji je kvalitet prevashodno u domenu praktičnog i usmeravajućeg zato što oblikuje voljno ponašanje. Kao i u širem društvenom kontekstu, i u kontekstu bezbednosnog sektora kultura i etika su međusobno povezane na način koji komplikuje procenu koji od ova dva faktora je vodeći, odn. primarno motivišući (Pavićević, 1967).

Socio-kulturne komponente utiču na sposobnost da se pribave resursi i vrši funkcija u okviru društva. Određujući etiku kao sistematično nastojanje da se naše individualno i naše društveno moralno iskustvo učine smisaonim tako što će se odrediti pravila koja treba da vladaju ljudskim ponašanjem, postavljamo je kao ključnu determinantu određenog kulturnog obrasca. Ostale dominantne determinante bezbednosne kulture značajne sa aspekta etike su: istorija i tradicija institucija, vizija lidera, kultura vezana za sam sektor,

² Verovanja su individualne percepcije realnosti. Vrednosti su stabilnija, dugotrajnija verovanja o onome šta je značajno i one nam pomažu da definisemo šta je ispravno a šta pogrešno, dobro i loše. Vrednosti su apstraktne ideje o tome što je dobro, ispravno i poželjno, i predstavljaju osnov društvenih normi, tj. društvenih pravila ili uputstava koja određuju prikladno ponašanje u određenim situacijama.

³ Iz perspektive rukovođenja, naročito je važno razumeti uticaj etike koji se proteže od razmišljanja, verovanja, ponašanja, percepcije, preko stavova, stereotipa, ideologije, pristupa formulisanju strateških aktivnosti, do odlučivanja, stava prema riziku i odnosa prema saradnji.

kao i opšta društvena kultura, eksterni stavovi i očekivanja, način funkcionisanja u sektoru, te homogenost sistema vrednosti i verovanja.

Određujući kulturu bezbednosnog sektora kao skup stavova, vrednosti, ciljeva i prakse koji odražavaju položaj ovog segmenta društva nasuprot drugim segmentima i društva u celini verovatno je nesporno zaključiti da bezbednosne strukture snose odgovornost za pridržavnja postojećih etičkih uzusa, međutim, kada ne postoje utvrđena etička pravila, pitanje odgovornosti se komplikuje. Bilo kakvo neprihvatljivo ponašanje, prekršaj ili krivično delo koje izvrši pojedinac–pripadnik bezbednosnih agencija u najširem smislu tog izraza, potkopava kredibilitet čitave institucionalne strukture, pa čak i same države. Stoga je danas aktuelno pitanje kako osigurati implementaciju društvenih vrednosti da bi se obezbedilo adekvatno ponašanje profesionalaca u bezbednosnom sektoru u svim datim okolnostima (Den Boer, 2010). U savremenom društvu očekuje se da državni službenici sprovode politiku vlade, te da je njihov autoritet podrška vladavini zakona, i na taj način u direktnoj vezi sa autoritetom države (Peters, Pierre, 2003). Shodno tome, državni službenici moraju da imaju visoke standarde, jer je njima poveren zadatak da rade za zajednički interes (Plant, 2003). Jedan način da se obezbedi implementacija društvenih vrednosti jeste da primena sile kojom državni aparat svojim činovnicima nameće određenu vrstu ponašanja. Druga mogućnost je da se javni službenici podstaknu na to da svoje postupke baziraju na objašnjenju uzroka, na unapred pripremljenoj obuci iz etike, te da se osigura održavanje visokih standarda davanjem ličnog primera. Teškoće u ovom pogledu proizlaze iz činjenice da su državne strukture po svojoj prirodi konzervativne kad je u pitanju promena fundamentalnih vrednosti i prihvatanje novog načina postupanja. Osim toga, uobičajeno je da određene državne strukture, posebno iz domena bezbednosti, imaju svoju podkulturu koju njeni pripadnici smatraju primarnim odrednicama svog ponašanja i odnosa prema profesiji, drugim ljudima i društvu u celini, što vezu sa opšte društveno prihvatljivim vrednostima i verovanjima čini samo uslovnom kategorijom. Određena kultura se može prepoznati na bazi različitih "simptoma", kao što su: iskaz misije, sistem vrednosti i etika, organizaciona struktura, značaj povezanosti, pristup odlučivanju, pristup autoritetu, načini komuniciranja, širenje informacija, delegiranje odgovornosti, naglasak na timskom radu, fokus na kvalitetu, stepen specijalizacije, tolerancija prema različitosti, brzina akcije, metode kontrole, stepen međusobnog poverenja, posvećenost učenju i razvoju, otvorenost prema spolja.

Bezbednost je izrazito višeslojan termin. Kad su u pitanju građani, ono što njima najviše znači jeste njihova lična bezbednost, obezbeđenje sopstvene egzistencije i dobrobiti, javni red i mir, kao i svi oni elementi koji im pomažu

da sa određenim stepenom izvesnosti planiraju sopstvenu budućnost i budućnost svoje porodice. Kao sledeći nivo razmatranja bezbednosti mogla bi se razmatrati ekonomska sigurnost koja se delimično preklapa sa ličnom bezbednošću, ali ima mnogo šire značenje, jer predstavlja element koji presudno utiče na bezbednost čitavog društva. Ekonomski razvoj i rast su u vrhu prioriteta svakog društva, a u tranzicionim okolnostima istovremeno su i višestruko osetljivi elementi. Nacionalna, kao i međunarodna bezbednost predstavljaju bezbednosni kontekst zasnovan na analizi rizika i procena koja se primenjuje prema određenim unapred definisanim procedurama, a zasnovana je na nespornim podacima (Mahečić, 2008). Klasični primeri institucija koje su nadležne za bezbednost u ovom smislu su vojska i policija, a pored njih danas sve značajniju ulogu imaju i privatne bezbednosne kompanije (Bittner, 1972).

Etičke vrednosti su odrednice prema kojima članovi društvene zajednice funkcionišu i shodno tome, srž društvenog ustrojstva, ali etika u javnom sektoru uopšteno uzev predstavlja finansijski trošak za zajednicu. U pitanju je trošak održavanja sistema nadzora, kontrole i žalbi. Javni službenici koji su u to uključeni imaju manje vremena za profesionalni deo svog posla, što utiče na raspodelu sveukupnih raspoloživih resursa. Reforme u javnom sektoru uključujući i oblast bezbednosti, karakterisane su uvođenjem novih struktura kao podsticaja za postupanje u skladu sa razmatranjem ekonomske cene bezbednosti. Da bi se obezbedilo da bezbednosni sektor postupa u okvirima opštih društvenih vrednosti, demokratska javnost (uobičajeno: civilno društvo, mediji i parlamentarne komisije) vrši nadzor nad radom bezbednosnih agencija, što za posledicu ima povećan interes za pitanja u vezi sa korišćenjem resursa. Međutim, bezbednosni sektor ima određene specifičnosti u odnosu na druge oblasti javnog sektora gde se zastupa javni interes (Magahy, Pyman, 2010). U razvijenim demokratskim sredinama gde su institucije ustrojene po principu uslužnog servisa građana kao njihovih klijenata, cena usluga bezbednosnog sektora legitimno je pitanje, i to kako ekonomska tako i društvena cena (Weibel, Rost, Osterloh, 2010). Društvena cena bezbednosti se odnosi na njen društveni uticaj.

OKVIRI STANDARDIZACIJE ETIKE U JAVNIM SLUŽBAMA

Čovek je, u tradicionalnom shvatanju kategoričkog morala, akter dobra samo u ograničenom smislu, u onoj meri u kojoj upotrebom svojih ličnih, često unutrašnjih resursa, može svet učiniti boljim. Onog trenutka kada svoju ulogu shvati kao funkciju arbitra u odnosu na opšte dobro, on izlazi iz svojih individualnih ograničenja i postaje opasan. A to se posebno

odnosi na one koji, istovremeno, raspolažu snažnim atributima vlasti i niskom sklonošću ka razmišljanjima o etičkim principima. Celokupna savremena civilizacija počiva na bazičnoj moralnoj podlozi kategoričkih normi, stoga je razmatranje utilitarističkih modela etike za javnu službu vrlo razorno za moralni duh jednog društva zasnovanog na takvoj društvenoj tradiciji. Time bi se mogao otvoriti put da sledeći iste principe, na primer, političar pridavanjem pozitivnih moralnih atributa racionalizuje ubistvo nekog za koga veruje da je opasan kriminalac, a to ne može da dokaže pred sudom; da izvrši preliminarne atentate na potencijalne teroriste; da falsifikuje ili manipuliše političkim izborima da ne bi na vlast došli oni koje smatra štetnim za budućnost političke zajednice, da oduzme ljudima privatnost da bi ih zaštitio od potencijalnih pretnji bezbednosti, pa i da se služi lažima, obmanama i prevarama kako bi očuvao političku vlast, jer je uveren da time sprečava neko veće zlo za širu zajednicu.

U savremenim demokratijama, politički mandat koji je dobijen na osnovu demokratskog političkog procesa predstavlja fundament moći institucija. Postupajući na osnovu svojih ovlašćenja, javna administracija raspolaže sredstvima, interesima i uslovima realizovanja aspiracija građana. Zanemarivanje zalaganja za opšte dobro nespojivo je s idejom legitimne demokratske vlasti na kojoj počiva javno ovlašćenje (Jovanović, 2005). Legitimna moć počiva na statusu i profesionalnom položaju koji neko ima u okviru organizacione strukture. Referentnu moć ima onaj ko može da utiče na druge ljude svojim ličnim osobinama i kvalitetom. Drugim rečima, to je društveno opravdano korišćenje moći. Jake institucije u smislu legitimnosti su one koje su moralno i legitimacijski jake tako da mogu da održe i unaprede izvesne civilizacijske norme koje vode ka poboljšanju kvaliteta života.

Većina zemalja se opredelila da legitimitet javnog ovlašćenja potpomogne normativnim rešenjima kojima nezavisnost i nepristrasnost javnih službenika osigurava putem posebnih zakonskih rešenja koja specifično navode određeno stanovište, standard "čestitosti" i model ispoljavanja odstupanja u konkretnim slučajevima.⁴ Ovaj pristup je rukovođen ne samo idejom o sprečavanju zloupotrebe javnih ovlašćenja, već i eliminisanjem vremenski zahtevnog administrativnog postupanja koje tradicionalno predstavlja osnov za korupciju u javnim službama.

⁴ Neka od tipičnih rešenja koja predviđaju ovakvi posebni zakonski propisi su postavljanje određenih ograničenja u pogledu mogućnosti javnih službenika da primaju poklone od lica sa kojima su bili u kontaktu u tom svojstvu, kao i ograničenja u pogledu zapošljavanja javnih službenika nakon isteka vršenja javne službe.

Takođe, ovakav pristup je doprinos stvaranju društvene klime u kojoj građani imaju poverenja u institucije (Armstrong, 2005).

Poželjno ili idealno svojstvo koje ljudi pridaju pojavama, procenjujući njihovo subjektivno značenje i objektivni značaj za sebe i svoje okruženje ili drugu referentnu društvenu grupu predstavlja esenciju onog što određujemo kao vrednosti. Ujedno, iz ovakvog razumevanja stvari vrednosti se prepoznaju kao svojevrsne društvene intuicije, nepisana pravila ponašanja koja usmeravaju ljude i kao takva čine duhovno jezgro svake kulture. One utiču na izbor poželjnih ciljeva, usmeravaju i osmišljavaju delanje i ponašanje. Normiranje vrednosti kao društvenih intuicija na prethodno opisani način, neophodno je kao i normiranje svih pitanja društvenog tipa. Svrha tog normiranja je upotrebljivost. Drugim rečima, normiranjem se utvrđuje poželjno ponašanje i uređuju međusobni odnosi na putu ostvarivanja poželjnih ciljeva. Normativna rešenja u bitnom utiču na institucionalne mehanizme i pokazatelj su spremnosti društva da reguliše određene odnose. Zato je pažnja stručne javnosti najčešće fokusirana upravo na ovaj element.

Etički kodeks je tipična forma u kojoj se utvrđuju standardi. Donošenje etičkog kodeksa je na neki način davanje obećanja, a pridržavanje onog što je kodeksom utvrđeno je, zapravo, držanje tog obećanja. Međutim, pristup donošenju etičkog kodeksu nije jednoznačan. S obzirom na željeni ishod — unaprediti odgovorno ponašanje, postoji dilema u pogledu ciljeva koje bi etički kodeks trebalo da ispuni. Ujedno, postojanje etičkog kodeksa stvaraju se pretpostavke za nadzor nad primenom utvrđenih normi.

Etički kodeks može biti oblikovan shodno restriktivnom pristupu. Ovaj model etičkog kodeksa specifikuje moguće situacije, pa je njegov veliki obim jedna od upadljivih karakteristika. Ujedno, ovakav pristup izradi etičkog kodeksa podrazumeva ozbiljna ograničenja u pogledu diskrecionih ovlašćenja u etičkoj proceni.

Pristup izradi etičkog kodeksa u kome se nepoželjno ponašanje obeshrabruje tako što se sastavlja spisak najekstremnijih i kritičnih situacija za etičko ponašanje u kojima bi se moglo naći, ima ograničen domet tako da se kod ovog pristupa uvek postavlja pitanje motivacije za donošenje etičkog kodeksa.

Davanje opštih smernica za diskreciono postupanje je najfleksibilniji i time životno najprimereniji pristup u izradi etičkog kodeksa jer kao takav ima generička svojstva. Međutim, ovaj pristup je ujedno i najosetljiviji u smislu etičke procene kršenja utvrđenih pravila (Plant, 2003).

Etički kodeksi policije i vojske uglavnom su dostupni javnosti. U većini zemalja, dostupnost javnosti pravila službe ili sličnih dokumenata o

etičkom postupanju profesionalaca u bezbednosnom sektoru već dugo su predmet stručne i šire javne debate.⁵

Politički procesi u globalnom kontekstu i prate i iniciraju društvene tokove.⁶ Poslednjih godina primetan je rast interesovanja kako najšire javnosti i tako i brojnih profesija za etiku u profesionalnom postupanju. Paralelno, došlo je do umnožavanja i diversifikacije bezbednosnih aktivnosti kao dela borbe protiv transnacionalnog organizovanog kriminala i terorizma, što je iniciralo interes za etički aspekt tih aktivnosti. Razlike koje postoje među zemljama u pogledu razvijenosti mehanizama integriteta javnih službi, upućuju na potrebu da se u međunarodnim okvirima utvrde standardi i u oblasti etičkog i profesionalnog funkcionisanja institucija bezbednosnog sektora.

ETIKA KAO KLJUČNA SOCIO-DRUŠTVENA VARIJABLA KULTURE BEZBEDNOSNOG SEKTORA

Okruženje u kome funkcioniše savremeni svet puno je različitosti, dinamizma i kreativnosti. Takvo okruženje neprekidno izaziva reakciju na konkretnu situaciju stvarajući nove varijacije kulturnog konteksta koje su po svojoj poziciji izvan okvira uobičajenog. S druge strane, novostvoreni društveni tokovi bivaju apsorbovani od strane opšteg društvenog toka, menjajući ga na taj način.

Specifična kultura određene grupe unutar šire društvene zajednice se može odrediti kao podkultura, tj. grupa pojedinaca koje ujedinjuju zajedničke vrednosti, uverenja, način života. Uključivanje u određenu podkulturu odvija se kroz proces sekundarne socijalizacije, odn. proces u kome se uči ono bitno za učešće u određenom okruženju. Ovaj proces određenoj podkulturi daje potreban element generalizacije, ali za pripadnost podkulturi potrebni su kao sastavni elementi i samoprocena i osećaj identifikacije.

U okviru zanimanja koja su stekla karakteristike profesije, a čiji zahtevi prevazilaze dnevne dužnosti, stvara se određen sistem vrednosti, stavova i uverenja u odnosu na samu delatnost, klijente, odnose u okviru profesije,

⁵ Izuzetak u tom smislu predstavljaju Centralna obaveštajna agencija Sjedinjenih Američkih Država, kao i neke agencije iz tog domena u Južnoj Africi, Bugarskoj i Belorusiji.

⁶ Parlamentarna skupština Saveta Evrope je 2005. usvojila preporuke prema kojima bi trebalo pristupiti izradi Nacrta Evropskog kodeksa etike u obaveštajnom radu koji bi bio obavezujući za sve članice ove organizacije. Dve godine kasnije, SE je usvojio rezoluciju u kojoj se navodi da je potrebno promovisati u okviru UN etičko postupanje koje bi se odnosilo na sve bezbednosne i vojne agencije, a zasnovano na poštovanju ljudskih prava, humanitarnog prava i demokratske političke kontrole.

kao i prema drugim društvenim grupama i društvenim pojavama koje su od uticaja na profesiju. Oni se pojmovno označavaju kao profesionalna kultura i njih u manjoj ili većoj meri dele pripadnici određene profesije. Ukoliko se ove vrednosti, stavovi i uverenja posmatraju sa stanovišta sistema vrednosti koji čini kulturu društva kao celine, onda se o njima govori kao o profesionalnoj potkulturi, odnosno podkulturi.

Profesionalna etika je skup najvažnijih moralnih vrednosti i pravila, koji se ustaljuju tokom obavljanja nekog društveno priznatog zanimanja i utiču da se dotična delatnost obavlja na način koji je poželjan i u ljudskom i u društvenom smislu. Profesionalci se u svakodnevnom radu suočavaju sa potrebom da identifikuju, procene i integrišu etiku na svim nivoima i u svim fazama obaveštajnog rada. Bezbednosni sektor je oblast u kojoj profesionalci uživaju veći stepen autonomije u odnosu na druge profesionalce koji zastupaju javni interes. Njihova obuka određuje kako će oni tu autonomiju koristiti. Međutim, obuka u ovom smislu nije ograničena na formalno obrazovanje ili trening, već može biti i neformalnog karaktera. Socijalizacija ovih profesionalaca kako u toku obuke, tako i u privatnoj sferi, u velikoj meri određuje njihovu profesionalnu etiku i postupanje. Generisanje elemenata koji čine osnov profesionalne podkulture u bezbednosnom sektoru vrši se putem formalne obuke, profesionalne socijalizacije, solidarnosti, selekcijom i menadžmentom ljudskih resursa i na osnovu koncepta vladavine prava.

Bezbednost i etika, kao poželjna mera ljudskog delanja, uvek su u nekoj korelaciji — mogu biti u antagonističkom odnosu jedno prema drugom, ali mogu i uticati jedno na drugo kao faktor koji unapređuje ono drugo. U tom smislu, neetično ponašanje predstavlja pretnju samoj bezbednosti. (Kernaghan, 1994).

Bezbednosna etika je multidimenzionalna konstrukcija, pa se sama fraza može se činiti kao oksimoron. Tokom najvećeg dela ljudske istorije, opravdava se na izvestan način apsurd da su institucije bezbednosnog sektora instrumenti koji su omogućavali opstanak svih režima, uključujući i demokratske. Osnovni elementi bezbednosne etike su uverenja pripadnika u službe, tj. zašto su pojedinci motivisani tom specifičnom etikom, na koji način oni vrše svoju službu (a to je zapravo, praksa javne službe) i šta usvajaju u skladu sa prihvaćenim etičkim standardima (to je pitanje javnog interesa) (Chapman, 1993).

Rukovodioci kroz proces donošenja odluka oblikuju profesionalnu etiku na makro nivou. S obzirom na rukovodeću ulogu, nosioci su procesa koji se teorijski može označiti kao difuzija poticaja. Reč je o procesu

institucionalne izgradnje, nadzora i unapređivanja profesionalne etike, u kome se prenose nove ideje, ponašanje, tehnologije i verovanja.

Etika počiva na volji pojedinca da postupa na način predviđen smernicama koje rukovode njegovo ponašanje. Pošto aktivnosti u sektoru bezbednosti podrazumevaju obavljanje kompleksnih zadataka što podrazumeva timski pristup u delovanju, pojedinačno postupanje se odvija u timskom kontekstu što predstavlja mikro nivo oblikovanja profesionalne etike. Sa etičkim izazovima pojedinac se suočava primarno reflektujući timsku etiku i na taj način, na mikro planu, učestvuje u oblikovanju profesionalne bezbednosne etike. Tipično za profesiju je suočavanje sa nepredviđenim situacijama i donošenje odluka sa višestrukim posledicama, što propisi nisu u mogućnosti da normiraju na taksativan način. Zbog toga je ključna karakteristika operativnog nivoa rada diskreciono odlučivanje utemeljeno na interpretaciji.

Kulturološki aspekti koji utiču na ponašanje i funkcionisanje institucionalizovane etike modernih bezbednosnih struktura ili, pak, na njeno nepostojanje, na mikro nivou procenjuju se u svetlu ličnog morala svakog pojedinačnog profesionalca u njima (Brinsfield, 1998: 69–84). Veza između ova dva aspekta — prisustva i odsustva etike, nije jasno definisana, pa nedostatak pravila ili jasnih smernica opterećuje profesionalnanao postupanje u domenu bezbednosti (Den Boer, Van Buren, 2008).

INSTITUCIONALNI INTEGRITET

Integritet podrazumeva bazicno poštenje i istinoljubivost u odnosu sa drugima. To znači da ono što misliš treba i da govoriš, a ono o čemu govoriš treba da primenjuješ i da iza toga stojiš. Način da javni službenik demonstrira integritet u praksi pre svega podrazumeva da vodi računa o javnim interesima i svojim postupanjem ne ugrožava te interese, pa se integritet prepoznaje i kao jedna od temeljnih osobina za dobru i produktivnu komunikaciju sa drugima. Društvo je postalo kompleksnije i zahtevnije prema vladi i javnom sektoru. Posledice su brojne i odnose se kako na veći intervencionizam vlade (putem uvođenja raznih kontrolnih mehanizama kao što su novi propisi o javnoj administraciji), tako i na veći pritisak na javni sektor da smanji troškove i obezbedi efikasniju uslugu. Tako nastala situacija više je ranjiva na zloupotrebu. Nadzor i kontrola upotebe javnih ovlašćenja postali su teži zbog samog novostvorenog sistema, zbog novih zakona i brojnih službi koje su uključene u razne procese.

Porast moći javnog sektora i činjenica da ne postoji dovoljna svest o tome, postavljaju veliku etičku odgovornost javnih službenika. Lako je

zloupotrebiti moć i lako je moralno korumpirati. A korišćenje moći bez etike vodi zloupotrebi i narušava poverenje u vlast.

Integritet institucije uključuje čitav niz elementata kao što su individualnu čestitost, profesionalizam, etičnost, institucionalnu celovitost i usklađenost, kao i način postupanja u skladu sa moralnim vrednostima u cilju smanjenja rizika da se javna ovlašćenja obavljaju suprotno svrsi zbog kojih su ustanovljena, što doprinosi poboljšanju kvaliteta rada institucije, a tim i povećanju poverenja javnosti.

Etička procena se odvija kroz procedure i procese koji obuhvataju ocenu da li je nešto u saglasnosti ili je zasnovano na etičkim principima, oceni normativne strukture, pitanja o sukobu interesa, menadžmentom ljudskih resursa kako u kontekstu regrutovanja kadrova tako i u kontekstu njihovog upravljanja, uključujući i obuku iz domena etike i profesionalnog postupanja. U ciklusu odlučivanja, etička verifikacija se odvija na tri nivoa. Određivanje etičkih standarda odvija se na strateškom nivou. Autorizacija etičkih standarda je u domenu političkog nivoa odlučivanja, a njihova primena se odvija na operativnom nivou.

Sistem integriteta u okviru bezbednosnog sektora oslanja se na brojne elemente, uključujući i mehanizme unutrašnje kontrole kojima se regulišu etičko i profesionalno postupanje zaposlenih. Ova pravila su često formalizovana u obliku etičkih kodeksa. Razlike koje postoje među zemljama u pogledu razvijenosti mehanizama integriteta javnih službi, upućuju na potrebu da se u međunarodnim okvirima utvrde standardi i u oblasti etičkog i profesionalnog funkcionisanja institucija bezbednosnog sektora.

Eksterni mehanizmi kontrole delovanja bezbednosnih struktura kao dela javne administracije ne mogu dovoljno efikasno da ostvare ciljeve bez ustanovljavanja etičkih standarda kao smernica za ispravno postupanje u obavljanju dodeljenih javnih poslova. Interna kontrola nad javnim sektorom, kako formalna tako i neformalna, može biti važan alat za održavanje etike na odgovarajućem nivou. Otvorenost i transparentnost procesa može podstaći poverenje građana. Ovo je naročito slučaj ako je pružena potpuna informacija i ako se ohrabruje participacija koja ne predstavlja samo pokaznu vežbu iz oblasti odnosa sa javnošću. Neformalne kontrole pomažu održavanje moralnog integriteta i morala javnih službi kao i njihove reputacije što ima poseban značaj u kontekstu etičke održivosti.

ZAKLJUČNA RAZMATRANJA

Etika bezbednosnog sektora se može odrediti kao ključno polazište pri utvrđivanju kompletne kulturološke slike o institucijama i celokupnom društvu. Mogući pristup određenju etike bezbednosnog sektora je spram pravilnog postupanja i odlučivanja u profesionalnim pitanjima, u kojima orijentacija na ekonomsko-racionalne motive nije dovoljna. U tom smislu, ova etika je etika ličnosti, a, pre svega, etika odgovornosti kako kroz uspostavljanje pravila i prosuđivanje o etičnosti postupanja, tako i kroz donošenje etički ispravnih odluka prilikom sučavanja sa moralnim dilemama.

Kulturološki aspekti koji utiču na funkcionisanje institucionalizovane etike bezbednosnog sektora ili na odsustvo etičnosti u postupanju, moraju se vagati u svetlu ličnog morala svakog pojedinačnog profesionalca u ovom sektoru. Bilo koje neprihvatljivo ponašanje, prekršaj ili krivično delo koje izvrši pojedinac potkopava kredibilitet čitave bezbednosne strukture, pa čak i same države. Stoga se pitanje sa kojim se suočavamo danas odnosi na to kako obezbediti implementaciju društvenih vrednosti i pogodnosti da bi se obezbedilo adekvatno ponašanje profesionalaca u bezbednosnom sektoru u svim datim okolnostima. Delotvoran i dugoročno održiv način podrazumeva da se obezbedi kompatibilnost sa društvenim sistemom vrednosti kroz različite socio-kulturne podsticaje kao što su: postupanje bazirano na objašnjenju uzroka, moralna obuka, održavanje visokih standarda davanjem ličnog primera (Jeremić, Ristić, 2010: 241-256).

Važan aspekt bilo kog reformskog procesa unutar sektora bezbednosti jeste jačanje ukupnih društvenih i institucionalnih kapaciteta. Reforma sektora bezbednosti neodvojiva je od potrebe da se izgrađuje čitavo društvo i podrazumeva ozbiljno planiranje ukupnih društvenih i institucionalnih kapaciteta (Mahečić, 2009: 84-104). A njen sveukupni integrativni element je uspostavljanje bezbednosne kulture koja je zasnovana na etici i podrazumeva kreiranje univerzalno primenjivih standarda i njihovu adekvatnu postavku, kao i obrazovanje i informisanje sa ciljem izgradnje i održavanja odgovarajuće specifične profesionalne kulture. Vrednosni sistem bezbednosnog sektora mora biti kompatibilan društvenom sistemu vrednosti, ali s obzirom na prirodu svoje delatnosti mora imati i specifiku. Društveni sistem vrednosti predstavlja ishodište iz kog bezbednosni sektor crpi svoj najviši hijerarhijski nivo vrednosnih orijentacija.

Bezbednosne mere i praksa mogu imati negativan uticaj na društveni život iako su delotvorne u smislu odvratanja bezbednosnih pretnji. Zbog toga nisu prihvatljive kao produktivne jer ugrožavaju društveni poredak i kvalitet života

u smislu usvojenih vrednosti. Stoga institucije u bezbednosnom sektoru, dok vrše svoje zadatke moraju postupati kao čuvari vrednosti društvenog poretka. Kompatibilnost vrednosnih orijentacija unutar bezbednosnog sektora i društvenog sistema, ukazuje na stepen jedinstva ta dva vrednosna sistema. Njihova usklađenost ukazuje na uspostavljen balans između onih koji raspolažu sredstvima sile i onih koji treba da održavaju kontrolu nad njenom upotrebom. Vrednosni sistem obezbeđuje funkcionisanje na individualnom i grupnom nivou, kao i kontrolu koja nije zasnovana na autoritativnom stilu rukovođenja koji, po pravilu, umanjuje motivaciju i kreativnost. Vrednosni sistem mora biti shvacen i usvojen od strane svih pripadnika bezbednosnog sektora, a za taj proces je bitna odgovornost rukovodilaca na svim nivoima. Usvajanje vrednosnog sistema kroz sve osnovne funkcije sektora bezbednosti bi trebalo da bude kontinuirani strateški napor.

LITERATURA

- (1) Armstrong, E. (2005). *Integrity, Transparency and Accountability in Public Administration: Recent Trends, Regional and International Developments and Emerging Issues*, United Nations, dostupno na <http://unpan1.un.org/intradoc/groups/public/documents/un/unpan020955.pdf1-2>, (pristupljeno 6. marta 2012.).
- (2) Bittner, E. (1972). *The Functions of the Police in Modern Society*, Massachusetts: Oelgeschlager, Gun and Hain Publishers.
- (3) Brinsfield, J.W. (1998). "Army Values and Ethics: A Search for Consistency and Relevance", *Parameters*, 3, str. 69–84.
- (4) Chapman, R.A. (1993). *Ethics in Public Service*, Ottawa: Carleton University Press.
- (5) Den Boer, M (2010). "Revolving Doors: Ethics in a Shifting Security Paradigm", in Den Boer, M., Kolthoff E., *Ethics and Security*, Netherlands: Eleven International Publishing.
- (6) Den Boer, M., Van Buuren, J. (2008). *Security Ethics: A Thin Blue Line*, Amsterdam/Brussels: Report for INEX FP7 project European Commission.
- (7) Jeremić, Z., Ristić, S. (2010). "Novi vrednosni sistem Vojske Srbije — Nasleđe ili protekcija", *Vojno delo*, 2, str. 241-256.
- (8) Jovanović, M. A. (2005). "Politička korupcija — Pojam, uzroci, i tipologija, s posebnim osvrtom na postkomunističke zemlje", u Radovanović, D., Bulatović A., *Korupcija*, Beograd: Centar za menadžment i Institut za kriminološka i sociološka istraživanja, str. 405-427.
- (9) Kernaghan, K. (1994). "The emerging public service culture: values, ethics, and reforms", *Canadian Public Administration*, 4, pp. 614–630.

- (10) Magahy, B., Pyman, M. (2010). "Ethics and Business Conduct in Defence Establishments: An International Review", *Journal of Military Ethics*, 1, pp. 5–76.
- (11) Mahečić, Z. (2009) "Dominantni kulturni aspekti u reformi hrvatskog bezbednosnog sektora", *Bezbednost Zapadnog Balkana*, 14, str. 84-104.
- (12) Pavićević, V. (1967). *Osnovi etike*, Beograd: Kultura.
- (13) Peters, B. G., Pierre J. (2003). *Handbook of Public Administration*, London: Sage.
- (14) Plant, R. (2003). "A Public Service Ethic and Political Accountability", *Parliamentary Affairs*, 4, pp. 560-579.
- (15) Roš, N. (1994). *Osnovi socijalne psihologije*, Beograd: Zavod za udžbenike i nastavna sredstva.
- (16) Weibel, A., Rost, K., Osterloh, M. (2010). "Pay for Performance in the Public Sector—Benefits and (Hidden) Costs", *Journal of Public Administration, Research and Theory*, 2, pp. 387-412.

CULTURAL DIMENSION OF SECURITY SECTOR ETHICS

The article focuses on ethics as a social and cultural factor impacting the work of the security services, with a special view of the role the security sector-specific culture plays vis-a-vis the democratic quality of security. Ethics is a key factor that shapes professionals' attitudes and affects the way they perform. While operating in accordance with its instrumental social function (addressing security threats) institutions of the security sector must at the same time act as keepers of the social values. The appraisal of security measures and practices is subject to the ultimate requirement to uphold social order and a quality of life within the framework of social values, and not just to be instrumentally effective. The paper considers the nature of the security service's ethics and the relationship between the culture of a security service and the way it affects the state's overall exercise of power over the citizens.

KEY WORDS: Security sector / culture / ethics / values / society / profession / standards